

PÉTER LÁSZLÓ

Gulácsy Lajosnak

VERSMAGYARÁZAT

1907: mára feledésbe merült, de jelentős esztendő a magyar művelődéstörténetben. Csáth Géza, akkor a Budapesti Napló zenekritikusa, május 17-én így sorolta föl az év addigi jelentős kulturális eseményeit: „Láttunk Meunier-szobrokat, Beardsley-rajzokat, Gauguin-képeket, Wedekind-darabokat, Hauptmann, D’Annunzio, Wilde, Ibsen, Maeterlinck fokozott erővel vonultak föl a színpadokra. Hallottunk Debussy-muzsikát, D’Indy-szimfóniát, Puccini operái jobban hódítottak, mint valaha. Szóval mindaz megtörtént, amitől Magyarországot – mint valami kis beteg gyereket a szabad levegőtől – gondosan őrizték.”

Csáth Géza nem említi, de fontos: Gulácsy Lajos (1882–1932) is ebben az évben lépett először gyűjteményes anyagával, mintegy száz képével, a közönség elé. Az Ady-irodalomba Csinszkával kötött házassága révén bekerült festőművésszel, Márffy Ödönnel (1878–1959) együtt mutatkozott be márciusban a pesti Kígyó téri Uránia műkereskedés termeiben, a mai Ferenciek terén.

A Gauguin-kiállításon

1907. május 11.

Május 11: délelőtt megnyílt Paul Gauguin (1848–1903) kiállítása a budapesti Erzsébet téri Nemzeti Szalonban. Itt találkozott először Juhász Gyula, a költő, és Gulácsy Lajos, a festő.

*Lajos, emlékszel, amikor először
Kerített össze minket alkalom,
A boldogságos, békés délelőttön
Gauguinnek száz lázálma a falon?
25 A sárga fényben a kövér banánok,
S a sárga tájon barna emberek,
Az elveszett Éden, mely fájva fájón
Bennünk zokog, ujjong, ragyog, remeg.
S a furcsa bálvány, szent fából faragva,
30 Mosolya sír, és bánata mosoly,
Önarcképem! – mondottad, és a zajban
Kacajod bongott, mint ha szél dobol!*

(Gulácsy Lajosnak, 1922)

Juhász Gyula 1906 őszétől gyakorló tanári évét a máramarosszigeti piarista gimnáziumban töltötte. Száműzetéseinek első állomása volt ez a szülővárosától, édesanyjától oly messze eső kisváros:

*Magyar Kelet bazárja volt e város,
Fajok tanyája, ódon és kies,
Közel az éghez s a magyar határhoz,
S a vándorló költőhöz is szives.*

*Kegyessatyánánál öreg iskolában
Magyart, latint oktattam itten én,
Párizs felé szállt akkor ifju vágyam,
Fiatalságom ódon Szigetén.*

(Máramarossziget, 1920)

Első öngyilkossági kísérlete is ehhez a városhoz fűződött. 1907. február 9-én titkon otthagya Szigetet, Pestre utazott. „Consummatum est” – hagyta ott egy papírlapra írva szobájában. „Elvégeztetett” – a bibliai idézet egyértelműen halálra készülését mutatta. Október elsején, amikor következő állomáshelyéről, Léváról ugyanígy tűnt el, szintén ezt az üzenetet hagyta hátra. Csak néhány ekkor született verse (*Nagy temető, Anyóka, Költők, Vita somnium breve*) tájékoztat mély letörtségéről, depressziójáról, és emlékező sorok későbbi költeményeiből (*Emlékek útján, 1919; Nefelejcs, 1920*) arról, hogy ehhez lélekölő magányán, életkörülményeinek sivárságán kívül valami szerelmi csalódás is hozzájárult. Nem maradt semmi adat arról, mi történt vele ezekben a napokban. Pár nap múlva visszatért Szigetre. A Világosság című lap február 16-án annyit írt, hogy Juhász Gyula Pesten járt „idegbaját gyógyíttatni”.

Május 10-e táján ismét Pestre utazott, most már igazgatói engedéllyel, hogy letegye tanári, akkor – s még az én időmben, 1948-ban is – úgynevezett pedagógiai vizsgáját. A helyi lap, a Máramarosmegye 19-i száma meg is írta: „Juhász Gyula, lapunk munkatársa május 17-én Pesten letette tanári szakvizsgáját.” Juhász Babitsnak – Szegedre! – június 15-én írta: „Én – egyébként – letettem sikerrel a pedagógiát, diplomám van, csak pénzem nincs kifizetni.” Pesti tartózkodásának érdekes nyoma maradt Kiss József hetilapjában, A Hét június 9-i számának szerkesztői üzenetei között. Ekkor közölte a lap Juhásznak *Sírató* (később *El Cytherébe...*, végül *Szép csöndesen*) című versét. Ezt is a képzőművészet ihlette: Antoine Watteau (1684–1721) *Indulás Cytherébe* című híres festménye. Kiss József így üzent Máramarosszigetre J. névre: „Tudtunkkal Ön huzamos ideig a fővárosban tartózkodott. Kerestük, firtattuk, telefonoztunk jobbra-balra. De hasztalan. Ön ismét eltűnt, mint a kámfor. Bár kétségkívül a poeta élettrajza a verseiben van legpregnansabbul megírva, mégis érdekelnének a közelebbi adatok is. Ha a lustasága megengedi, írjon néhány sort magáról.”

Hazatérve Szigetre, Juhász Gyula a Máramarosmegye május 24-i számában *Gauguin* címmel kis karcolatban számolt be élményéről. A külső körülményeket így örökítette meg: „Pokoli hőség, rákvörös ábrázatok, izzadó pocakok, villogó női vállak és fogak. A vásznakon kezd olvadni a kármin. A hölgyek arcán már régebben.”

Saját véleményét nem rögzítette, hanem ellesett vagy kitalált beszélgetéseket örökített meg egyrészt „a műértő” és az átlagnéző, bizonyos Kovald úr, másrészt „a festő” és ugyanezen Kovald úr között. Ez utóbbi nem tudta, mit is gondoljon Gauguin festészetéről, s képmutatóan ingadozott a szélsőséges nézetek között. Miután kipuhította „a műértő” álláspontját, vele együtt cseplült a képeket. „A műértő” szerint a tárlat „háromemeletes hülyeség”; „az embert a guta kerülgeti”. Kovald úr erre tódítja: „Es ez

a művészet. Ez a bemázolt ég, ez a kipingált nő, ez a kutyafejű tatár.” Am amikor „a festő” dicsérte a képeket, ő ezt is túllicitálta. A festő szerint: „Hát, őszintén szólva, mind elbújhatunk a föld alá. Ez a Gauguin egy csoda...” „Semmik vagyunk hozzá képest, pici kis mázolóok.” Most Kovald úr: „Csodálatos, csodálatos! Sőt kolosszális!” „Óriási. Originális. Csupa csuda.”

Bizonyára a Gauguin-kiállítás jellemző epizódját ragadta meg a költő: *se non è vero, è ben trovato*. Ha nem igaz is, de jól volt kitalálva. Gauguin afféle vízvázaló lett: a modern művészetszemlélet próbaköve.

A kiállítás Juhász Gyulát versre is ihlette: *Primitiva* címmel, *Egy Gauguin-kép alá* alcímmel először a Budapesti Napló július 13-i számában jelent meg, és a költő fölvette szeptember 27-én megjelent első verseskötetébe (*Juhász Gyula versei*, 1907). Költészetének ekkor keletkezett több darabján szintén érződik mind a Gauguin-

élmény, mind Gulácsy festészetének hatása (*Turris eburnea*, 1908; *A nagy üvegház*, 1909).

Gulácsy Lajos barátja, Juhász Gyula egyetemi társa és 1918-ban a *Késő szüret* című verseskötetének kiadója, Farkas László (1882–1970) szintén ott volt Gauguin e nevezetes kiállításán. „Mind a ketten akkor láttunk először eredeti Gauguin-képeket, és elbűvölve csodáltkuk a rőt, szilvakék és mély barna színeket, az árnyéktalan, buja erdőt, a gyümölcszedő vadak álmos mozdulatait...”

Farkas László hitelesítette a *Gulácsy Lajosnak* című vers idézett 31. sorát. „Gauguin képein gyakran előfordul egy torz fej. Allítólag az ő önarcképe. Mások szerint a tahiti vadak réme, ijesztő kísértete. Ehhez hasonlított Gulácsy. Ő maga is mondta: ez az én arcképem.” Farkas László így írta le Gulácsy külsejét: „A barna, elferdült arca, a rendkívüli nagy, csodálatosan összegömbült orra, a túl ildomos, szinte alázatos, hajlongó modora, az ijedt feleletei, az életre nem termelt embert mutatták.”

Juhász Gyula – számos önarcképverse bizonyítja – tudatában volt, hogy nem férfiszépség.

*Fejemen a formák hiába vívtak,
Rút lett az arcom, nyúlt a koponyám...*

(Önarckép, 1911)

Gulácsyval való rokonszenvének egyik összetevője lehetett, hogy ebben is sorstársának tartotta. A másik, amelyben szintén hasonló volt a helyzetük: a különleges viszony édesanyjukhoz. Juhász 1902-ben, Gulácsy 1905-ben veszítette el édesapját, s ettől kezdve édesanyjukkal kettesben éltek, s némiképpen túlzó ragaszkodással képtelenek voltak kiszakadni vonzásukból. Nyilván ezért is maradtak agglegények. Ezt a párhuzamot már szintén Farkas László figyelte meg.

Juhász akár saját édesanyjáról is írhatta volna, amit Gulácsyéról írt:

„Az édesanyját is bálványozta, a törekeny kis öregasszonyt, aki könnyes szemekkel és síró szavakkal ajnározta elveszett fiát, és ha nagy nehezen elengedte, a látogatás után órákig földúlva járt-kelt a folyosókon, az elzárt ajtót rázta, és az orvosnak panaszosan siránkozott, mint egy nagy beteg gyerek:

– Az édes mamácskámát akarom látni, nagyon szerettem volna még neki valamit mondani.

Szegény fájdalmas anya, elpusztult ebben a reménytelen jóságban és szeretetben.”

A különbség csak annyi, hogy özvegy Juhász Illésné (1862–1953) túlélte fiát.

A Gulácsyval való találkozásáról idézett versén kívül prózában is megemlékezett. A Magyarországi 1925. február 1-jei számában tárcát írt róla *A szépség betege* címmel. Így kezdte: „*Angyali lélek egy szatír testében*: ez volt az első gondolatom, amikor fiatalságomban legelőször találkoztam Gulácsy Lajossal. Olyan fájdalmasan mosolygott, mint aki bocsánatot kér az emberektől, hogy közénk tévedt, és olyan rejtelmesen, mint aki a titkot hordozza magában.”

Ebben az írásában idézte föl élményét Gulácsynak egyik képéről, amely Don Quijotét ábrázolta. „Csöndes téboly meredt rám erről a képzeleti arcról, és én sokáig nem tudtam elmenni tőle. Vonzott és megdöbbenett. Akkor jegyeztem meg ezt a nevet: Gulácsy. És eljegyeztem lelkemet az ő művészetével.”

A Wedekind-bemutató

1907. május 11.

Ugyanannak a május 11-i napnak másik nagy élményéről, estjéről, Frank Wedekind (1864–1918) *Tavaszi ébredése* (*Frühlings Erwachen*, 1891) című drámájának vígszínházi bemutatójáról többször is írt, szólt Juhász Gyula. E drámájában a német drámaíró és költő a nemi nyomorúságban sínylődő ifjúság tragédiáját dobta a közönség elé, azokét, akiket a társadalom képmutató erkölcsé a halálba kergetett. Ma már csodálkozhatunk, miért vált botránykővé a dráma mondanivalója és különösen néhány jelenete, de a 20. század elején – ahogy Gauguin piktúrája a képzőművészetben –, úgy lett vízváltató Wedekind színműve a – nem csak a hazai – színházi történetében.

Juhász Gyula 1919 áprilisában a szegedi városi színház direktóriumának lett tagja, *primus inter pares*, első az egyenlők közt: Baróti József (1886–1940) rendező és Ocskay Kornél (1885–1963) operaénekes társaságában. Ekkor cikksorozatot írt a Délmagyarországban *Színházi emlékek* címmel. A háromrészes sorozat utolsó darabja április 27-én jelent meg *Reinhardt a Vigben* címmel. A május 11-i Wedekind-bemutatóban játszott Max Reinhardt (1873–1943), a nagy színész és rendező, a berlini Deutsches Theater igazgatója. Erre emlékezett a költő: „lelkemben újra föléledt az én legforróbb színházi emlékem, egy májusi este vihara a Vígszínházban, az első Reinhardt-előadás, amit láttam, és ami felejthetetlen.” „1907 májusában Reinhardt gondolt merészet és nagyot, és mivel a porosz cenzúra nem engedte meg Frank Wedekind *Frühlingserwachen*-jének előadását a berlini színpadon, tehát lejött Budapestre, egyenesen a Vígszínházba, és itt mutatta be, minden más színpadot és várost megelőzve, tavaszi vendéjátéka során a *Tavaszi ébredését*. A karzatról néztem végig ezt az emlékezetes premiert, mellettem Kosztolányi és Csáth Géza álltak, közelemben mint lelkes kezdők és fiatalok Törzs Jenő és társai. Ez volt az az esemény, az az élmény, az a színházi szenzáció, amelyik

förlülmulta várakozásomat; amelyik meghaladta reményeimet. Reinhardt jött, játszott és győzött.”

Megörökítette a darab lényegi mondanóját és különleges hangulatát:

„*Plein air*¹ a színpadon. Napsütés, meleg, derűs és fanyar tavaszi napsütés, akár egy Manet-képen, akár egy Szinyei-Mersén, akár egy Rysselberghén. Ahogy a függöny fölment, a közönség értő része (a páholyokban inkább butonok² és betétek³ ültek, mint értők) lelkesen és önfeledten tapsolni kezdett. A díszletet is meg kellett tapsolni. Mert a díszlet is élt, virult, játszott, győzött. Micsoda fiatalság pezsgett és áradt ebben az előadásban! Camilla Eibenschütz kisasszony Wendlája! Nem is volt szép, csak elragadó, a macskaszerű soványságával, éretlen bájjával, megrázó szívhangjaival, amikor a szénapadláson, a koromsötét színen, borzongató meleg, tikkadt hangján jajongta: *Küsse nicht!*⁴ Utána a függöny lassan, mintegy elbámulva lement, a nézőtér hirtelen kigyulladt, az arcok is kigyulladtak, pisszegés, zaj, tumultus, majd taps, a páholyok prűd tulajdonosai hátat fordítanak, mi a karzaton kitartóan és keményen tapsolunk, sípolás, a rendőrök néhány embert kivezetnek. »Nagy botrány a Vígszínházban a Wedekind-bemutaton.«⁴ Hát igen, nagy botrány volt, a bugrisok megbotránkozása a szókimondó, a becsületes, a komoly, a véresen igaz művészetben.

A tanári konferencia zseniális paródiáján kénytelen-kelletlen derültek és mulattak a legprűdebb lelkek is. Homéri kacajok estek. Azután elborult a színpadi *plein air* az utolsó fölvonásban, a temetőben, az esőben, megjelent maga a szerző is mint színész, az álarcos ember alakjában. (Hogy Wedekindben, akit bámulok és szeretek, mint színészben szintén csalódtam, nem tagadom, de nem fontos.)

A darab végén, néhányan irodalmi mordályégetők, ahogy Kosztolányi elnevezett bennünket, ott maradtunk, és parázs tüntetést, hódoló tiszteletadást rendeztünk a tiltott költőnek, a kifütyültnek, a diadalmasnak.

A függöny fölment, a sírok fejfái között előbotorkált Wedekind, nyakában egy nagy vörös szalagos koszorúval, kezében esernyővel, és ajkán a félreértett zsenik szomorú mosolyával. Mondani akart valamit, de azután egyet intett, talán eszébe jutott, hogy nem tud magyarul (az apja ugyan innen indult, erről a földről, úgy látszik, mindenki magyar egy kicsit, aki valaki), és nem akart udvariatlannak látszani. Az egyik fejében megbotlott, a koszorú félrecsúszott, a mosoly eltűnt, a színház elsötétült...”

Jellemző, hogy akár a Gauguin-tárlat, a Wedekind-bemutató is megosztotta a nézőket, akik jórészt itt sem tudták, mint vélekedjenek a látottakról. Juhász most is ellesett hazafelé a villamoson egy párbeszédet. Az egyik utas mondta a másiknak: majd Porzsolt megírja, hogy jó volt-e vagy nem volt jó. „Ebben megnyugodtak.” Porzsolt Kálmán (1860–1940), a Népszínház igazgatója, tekintélyes színikritikus is volt.

Frissen is beszámolt a költő színházi élményéről, még a Gauguin-kiállításról írt cikke előtt egy nappal, a Máramarosmegye május 23-i számában. Ezúttal *Ignotus No 2* álnéven *Névtelen levél Frank Wedekindnek* címmel méltatta a szerző bátorságát, amiért drámájában a nemi ébredést ábrázolni mert. Álnév alá nyilván azért kellett bújni, mert a müncheni íróval azonosuló nézetei aligha tetszettek volna a kegyes atyáknak, akiknek gimnáziumában tanított.

¹ Nyílt levegő (francia): a szabad természet fényeinek ábrázolása.

² Bouton (francia): gyémántköves fülbevaló. Itt átvitt értelemben: ilyet viselő gazdag nő.

³ Betétkönyvet birtokló gazdag ember.

⁴ Ne csókolj! (Németül.)

Közvetlenül az őszi őrzsás forradalom előtti napokban, amikor már érezni lehetett a demokratikus forradalom előszelét, 1918. október 27-én *Októberi ifjúság* című vezércikkében így idézte emlékét: „Én is voltam fiatal diák – fiatalnak ma is fiatal vagyok – én is szenvedtem, én is voltam szomorú, de egy olyan világban, amelyben ifjú életünk legfontosabb és legérdeklőbb dolgai közé tartozott egy forradalmi Wedekind-premier Pesten, egy lázongó Ady-vers, egy mélységes Tolsztoj-regény és egy szőke színész nő hajának bódító illata.”

1933-ban ötvenedik születésnapján Magyar László a Kálvária utcai idegklinika 23. sz. szobájában készített vele interjút. „Gulácsyt szerettem a legjobban – emlékezik róla Juhász Gyula. – Sohasem felejttem el azt a színházi estét, amit együtt töltöttünk. Nevezetes este volt.” „Ott szorongtunk, lelkesedtünk a karzaton, Gulácsyval, Kosztolányival, Babitscsal, és tüntettünk azok ellen, akik a rosszul értelmezett erkölcs nevében tüntettek a darab és az irodalom ellen, és a rendőrök akkor azokat a tüntetőket vezették ki a színházból, amely akkor még templom volt. Különösen a magyar színház. Menedéket adott a német Wedekindnek, akit császári tilalom száműzött a német színpadról. Ő maga is játszott a budapesti előadásokon. Felejthetetlen este volt. Akkor forrt össze a szívem Gulácsy szívével.”

Paolo és Francesca

1907. október

Föltételezem, hogy Juhász Gyula *Paolo és Francesca* című egyfelvonásos drámai költeményét, „tragikus idilljét” Gulácsynak 1903-ban festett, azonos című akvarellja ihlette. Csak 1908. április 19-én, a nagyváradi Szabadság húsvéti mellékletében jelent meg, de Juhász ekkor azt írta, hogy már 1907-ben megszületett, sőt a szegedi színház igazgatója, a neves Makó Lajos (1854–1908) el is fogadta előadásra Fodor Ellával és Almássy Endrével a címszerepekben. A Dante *Isteni színjátéka* (1320) első részének, a *Pokolnak* V. énekében fölillantott történet, Babits szavaival „a *Divina Commedia* egyik legszebb és legnépszerűbb epizódja” sok művészt ihletett alkotásra. Kovács Sándor Iván már Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* (1646) című eposzának Cumilla és Delimán epizódjában kimutatta Dante e történetének hatását. D’Annunzio e tárgyú színművét 1901-ben Duse Eleonórával a főszerepben mutatták be. A budapesti Operaházban 1912-ben Abrányi Emil szövegével, ifj. Abrányi Emil zenéjével három felvonásos operaként került színre. Csajkovszkij és Rahmanyinov zenekari művet alkotott e címmel. Tóth Árpád (*Non più leggervano*,⁵ 1913) szonettja után legutóbb Orbán Ottó írt költeményt e motívum alapján (*Paolo és Francesca a kárhozottak között*, Holmi, 1993).

⁵ Nem olvastak többé... (olaszul)

Váradon

1908–1909

Juhász Gyula 1908. február 13-án érkezett Nagyváradra, hogy elfoglalja helyettes tanári állását a premontreiek gimnáziumában. Bekapcsolódott a pezsgő helyi szellemi életbe, a hírlapok, a színház, a képzőművészet világába. Április 5-én szerepelt először nyilvánosan. *Menieur, Gauguin, Maris* című verseit olvasta föl a Magyar Művészet néven társult festőknek a megyeházán rendezett kiállításán, a megnyitó matinéján. Az esemény jelentőségét növelte, hogy hosszabb párizsi időzés után ekkor tért vissza először Ady Váradra. Juhász Gyulát ez ihlette *A Tabor hegyén* című költeményének megírására. A váradi napilap, a Szabadság, amelynek ekkor a költő külső munkatársa volt, 5-i számában közölte a versét. A tárlatról pedig két beharangozó cikket is megjelentetett: *Egy gyöngye kúrtszó* címmel április 3-án Adytól, *A nagyváradi tárlat* címmel 4-én Juhásztól. A lap április 7-i tudósítása idézte Juhász Gyulának a verseit bevezető szavait: „Szíves engedelmükkel pár versemet olvasom föl, amelyekkel dokumentálni szeretném azt a benső rokonságot, amely egyrészt a modern líra és a modern képzőművészet, másfelől a művészet és az emberi szolidaritás megváltó gondolata között van...” Gulácsyról, aki Olaszországból hazaküldött képével mutatkozott be a váradiaknak, de nem volt jelen, ennyit írt: „Gulácsy az égi, botticellesque⁶ hangulatok érzékeny lelkű, finom kezű álmódója. Mesehangulatot mesestílusban mutat kiállított képe.” Közvetlenül folytatásaként ezeket írta: „Márffy Ödön a nagy művészi eltökélések embere. Erősen egyéni módon tudja átérezni a nagy francia modernek érzéseit, és az ecsetnek csodálatosan biztos és merész kezű forogatója. Egy kis, de nagyon értékes kollekcióval szerepel, a tájképe, interieurje, portréja és csendélete egyaránt bravúrosan finom művész-munka.”

Ez az elismerés és a kettejük közt ekkor folyt beszélgetés készítette Márffy Ödönt, hogy 1909. január 23-i levelében arra kérje Juhászt: segítse önálló kiállításához A Holnap égisze alatt. Juhász és A Holnap több tagja készséges volt: április 11-én, húsvétvasárnap, megnyílt a tárlat, s Juhász erről is beszámolt. A holnaposok ezután több festőnek, köztük váradiaknak – Tibor Ernőnek, Balogh Istvánnak, Honti Nándornak – kiállítását rendezték meg.

Június 13-án nyílt meg Váradon a Fekete Sas termeiben a Magyar Impresszionisták és Naturalisták Köre (MIENK) kiállítása. Ezen már jelen volt Gulácsy is. Az előző évben alakult művészegyesületnek csak tiszteletbeli tagjaként vett részt a kiállításon. 1907 augusztusa óta Olaszországban, Comóban, Chioggiában, Velencében és Veronában élt; ekkor tért haza. Egy termet teljesen az ő mintegy nyolcvan képe töltött meg, zömükben olyanok, amelyeket a számára legnagyobb élményt jelentő Veronában alkotott. A Nagyváradi Napló beharangozasként közölte Gulácsynak *A virágünnep vége* című tárcáját. A Nagyvárad ugyancsak előzetes hírverése: „Most nem egy jelentéktelen művásárról, hanem nagy jelentőségű művészi eseményről van szó. A modern festők legtehetségesebb és legharcosabb csapatja látogat el hozzánk, s ez alkalomból maga Rippl-Rónai József, a legnagyobb magyar impresszionista is ellátogat Nagyváradra. A kiállításon Gulácsy Lajos, a magyar preraffaelita, a bájos, stilizált mesék és álmok festője külön kollekcióval szerepel.”

⁶ Sandro Botticellire (1445–1510) emlékeztető.

A festő két csoportra osztotta képeit. Az elsőnek *Tizenkettedik századi álmok* címet adta. (Ősszel budapesti kiállításán ezt a címet *Veronai álmokra* változtatta.) A *Biedermeier mulatságok* című második csoportot további négy részre bontotta: 1. *Na' Conxypan meseváros furcsaságai*. 2. *Intimus zenedarabok*. 3. *Újabb impressziók*. 4. *Visszaemlékezések*. A kiállításon 23 képe kelt el.

Az egyébként Budapesten lakó édesanyja valamilyen családi kapcsolat révén időnként tartósabban a Váradhoz közeli Székelyhídon (ma Säcueni) tartózkodott, így ekkoriban Gulácsy is gyakran időzött Váradon, ahol rokonai is éltek. A Nagyvárad szerint ezúttal június 8-án érkezett a városba, „kinek nem látni mását”. Köszöntésére Juhász Gyula a Nagyvárad június 10-i számában *Gulácsy Lajosnak* szól ajánlással újra közölte *Az áloévirág* (1906) című versét. Ezt a kiállítás megnyitásának napján, 13-án szintén közölte a fővárosi Független Magyarország, amely ez időben a holnaposok legfőbb támogatója, orgánuma volt.

A tárlatnyitó matiné botránnyal kezdődött. Tisza István Bihar megyei helytartója, Miskolczy Ferenc főispán vállalta a megnyitást. Dutka Ákos (1881–1972) így idézte föl a történeteket: „Eljött a kiállítást megnyitni, eljött a vármegye, ott volt a város egész értelmisége. Gulácsy az izgalomtól sápadtan várta, hogy a főispán megáll a képei előtt. A főispán pedig csak a képeket látta – s ezek a falak táncoltak előtte. Kigyúlt arcán és szemében a felháborodás villáma. Nézte az azóta kultúrhistóriává és a Szépművészeti Múzeum büszkeségévé vált műremekeket, és aztán sarkon fordult, és otthagya az egész gyülekezetet. Gulácsy Lajos, szegény, megsemmisülten ült le egy sarokba, és kopott pergamenlapra rajzolgatni kezdte a *Firenzei párbajt*. Két középkori lovag viaskodott a kartonon, jelképeként az imént lezajlott bihari párbajnak.”

„Böloni György – folytatta beszámolóját Dutka Ákos – egy kis formás megnyitó beszédet rögtönzött, és iparkodott felmelegíteni a hirtelen befagyott hangulatot.” Utána Dutka Ákosné négy *holnapos* költő: Ady Endre, Dutka Ákos, Emőd Tamás és Juhász Gyula verseit mondta el; Dutka Ákos A Holnap és a MIENK, a líra és a pik-túra párhuzamos modern törekvéseit ecsetelte; Juhász pedig Gulácsyról beszélt. A Nagyvárad 15-i tudósítása szerint „eredeti, új szempontokból fejtegette azokat az elemeket, amelyekből Gulácsy modern és egyéni művészete kialakult. A stilizálás jelentőségéről, korunk történeti stílusérzékéről, Gulácsy preraffaelita és rokokó témáiról igen érdekes gondolatokat művészi formában adott elő.”

Ady június 10-én érkezett haza Párizsból. A kiállítás megnyitását még nem volt jelen. Dutka szerint: „Később Ady is ellátogatott Váradra, s június 20-án részt vett a kiállításon rendezett matinén, ahol négy verset olvasott fel. A felolvasott versek közül az utolsót előző estén itt írta Váradon, Váradnak szánt vallomásnak, s ez a vers Ady egyik legragyogóbb drágaköve.” A forrásokból három versének címét ismerjük: *Első szeretőm ölében*, *Az Anti-Krisztus útja*, *Sem utódja, sem boldog őse...* Ez utóbbi, akkor még *Szeretném, ha szeretnének* címmel, a Nagyvárad Napló 22-i számában jelent meg először. Végleges szöveggel a Nyugatban július 1-jén:

*Szeretném, hogyha szeretnének,
S lennék valakié,
Lennék valakié.*

A szemtanú Dutka Ákos számára felejthetetlen emlék lett, amint Ady halálsápadtan mondani kezdte, és könnyesen, kántálva, a prédikátorok szavával elsóhajtotta ezt a vallomást. „Soha meghatottságnak ilyen jelenetét nem láttam. Gulácsy Lajos hosszú

szerzetesalakja, mint a kivert testvér árnya, sírva borult a nyakába, és alázatosan megcsókolta.” Csodálom, hogy Gulácsy oly különös figurája, sajátos művészete nem tükröződik Ady életművében.

Ezt a második matinét Juhász Gyula nyitotta meg. A Nagyvárad 22-i tudósítása *Irodalmi ünnep a MIENK tárlatán* címmel jelent meg. Juhász előadásáról ennyit írt: „Azt fejtette, hogy az első vidéki város Nagyvárad, ahol megértő emberek tudatában él, mily szép és nagy jelentősége van annak, hogy a modern művészi törekvések oly nagy alakjait, mint Ady Endre, Rippl-Rónai József, Gulácsy Lajos együtt ünnepelheti a megértők pár száz főnyi tábora.”

Gulácsy Lajos *Kopott freskók* címmel olvasza föl 13. századi idilljét.

A kiállítást rendező Bölöni György (1882–1959), Ady párizsi barátja, így emlékezett:

„A kiállításon szereplő festők között Kernstok Károly, Rippl-Rónai, Berény, Márffy mellett nagy gyűjteménnyel szerepelt Gulácsy Lajos. Gulácsyval nagyon összebarátkozott Juhász, és az álomlátó, feminin lelkű festő, aki alig élte a földi élet realitásait, mert annyira lekötötte Nakonxipánnak nevezett képzelte világa, amiről folyton mesélt, amit állandóan rajzolt, festegetett, s aminek világát maga teremtette fantáziás alakokkal benépesítette, a törekeny, nőies, szelíd, az egyéniségét lírájában felolvasztó Juhászban találta meg a maga mását, rokonát, amint-hogy Juhász is Gulácsyban a magáét. Heteken át együtt volt elválaszthatatlanul a két barát. Juhász méltányolta Gulácsy álomvízióit, finom művészetét, de még inkább az igazán ritka bájjal megáldott embert. Tetszett neki ez a művészi játék, és nem volt aztán Gulácsynak megértőbb, ragaszkodóbb és hódolóbb értékelője, mint ő. A nagyváradai nyári éjszakákban két árnyként imbolygó romantikus róttá a Hársfa sor alatt az utat, vagy valósággal andalgott a Bunyita-ligetben, egymás szellemétől megigézve: kora legigézesebb piktor-lírikusa, Gulácsy Lajos és az akkor már költészetében a csillagok felé szálló Juhász Gyula.”

Az alább idézendő versrészletet Bölöni 1958-ban papírra vetett emlékezésében e szavakkal vezette be: „Bizonyára e szép hetek áhítatos pillanataira gondolva írta Juhász Gyula két évtized múlva a Lipótmezőre került, magát vesztett festőnek:”

*Lajos, emlékszel, Váradon, tavasszal
A kis csapszékből, hol Watteau lakott,
35 Lerajzoltál, vén márkit, vaskalappal,
S tegnapnak láttad már a holnapot.*

Bár kis kezdőbetűvel írta a *holnap* szót, kétségtelen utalás ez A Holnap körére: ket-tős értelme van itt ennek. Egyrészt azt sejteti vele a költő, hogy a konzervatív hazai költészetben – Ady szavával – „irodalmi háborgást”, sőt némely körökben botrányt

keltő *holnapos líra* – élén Adyval, Babitscsal – mint a modern művészet úttörője hamarosan éppúgy tegnappá, múlttá lesz, mint minden művészi forradalom; másrészt azt jövendölte, hogy Gulácsy, a mesék és álmok festője, megelőzte korát; hozzá képest akár a többi modern is már – *tegnap*.

A festő és a költő váradi szép napjainak tanúja volt Juhász újságírotársra, Branyiczky Dezső (1889–1957), a későbbi orosházi lapszerkesztő, aki kevéssel halála előtt engem is megkeresett. 1956-ban így emlékezett:

„Együtt jártuk a nagyváradi kiskocsmákat, Juhász Gyula kedvelt helyeit. Estéről estére sorra vettük a Kispipa, Kékmacska, Újvilág s a váradvelencei csapszékeket, meg a Körös-parton levő kis vendéglőket. Kiszabadulva a kávéházak levegőjéből, a szürke kispolgárok, pihenő munkások mellett a képzelet óriási birodalmába szállt lelkünk. Gauguin idéztük, Verlaine-t, Rimbaud-t, Villont...” „A világhírű nagy művészekkel, írókkal való képzeletbeli társalgás mindennapos volt, olykor-olykor egészen komolyan vitázva velük.” Így kell tehát értenünk a 34. sorban említett csapszéket, „hol Watteau lakott”...

Gulácsy, mint Branyiczky mesélte, állandóan fekete ruhában, magasra gombolt mellényben járt, mindig simára borotválva: „egészen papi külsejű ember volt”. Így találták ki Juhász Gyulával, hogy környezetük megtréfálására *főtisztelendő úrnak* szólítják; sőt az egyik vendéglősnek az érdeklődésére meg is toldották: ő a makói püspök! Ettől kezdve kitüntető szívélyességgel fogadták őket mindenütt, ahova eljutott „a makói püspök” híre...

Dutka is írt a festő és a költő éjszakai kalandjáról. A megnyitó estjét együtt töltötték Dutkáéknál a holnaposok meg az impresszionisták. Ady kivételével, mert ő már elutazott Kolozsvárra. A vacsora és az itóka után Gulácsy és Juhász otthagyta a társaságot. Bölöni mosolyogva nyugtatta a többieket: „A lányoknál majd megtaláljuk őket. Lassan valamennyien felálltak, és elindultak Gulácsyt meg Juhász Gyulát keresni a váradi éjszakában.”

Már idézett prózai emlékezésében (*A szépség betege*, 1925) Juhász szintén főként ennek a kiállításnak élményét hangsúlyozta.

„A színes és hangos vidéki nagyvárosban, ahol A Holnap született, kollektív kiállítást rendezett régi és új műveiből, és ekkor kerültünk közelebb egymáshoz. Bevezető előadást tartottam róla az ünnepélyes megnyitáson, amelyre ő a dán királyfi⁷ kosztümjében és karddal az oldalán akart megjelenni, és mint a korai reneszánsz és kései barokk köztünk járó szellemét üdvözöltem. Ő mosolygott, kedveskedett, és egy hosszú elbeszélést olvasott föl Nakonxipánról, amelyet a közönség nagy része ámulva és bámulva hallgatott.” „Velencei ünnepélyt is rendezett egy este a tárlat öröme, és »szép kisleányokról« is gondoskodott. A nőkkel, akik nem tartoztak Vesta szüzei közé, olyan lovagiasan és gálánsan bánt, mint egy keresztes vitéz vagy egy trubadúr. Mikor a kávéházban üldögélt, írók, művészek, kereskedők és bankárok között, állandóan udvariasan mosolygott, de nemigen figyelt a beszélgetésekre. Mindig valahol másutt járt a lelke, a képzelete, a vágya, és azért azt hitték, hogy nagyot hall, pedig csak nagyon messzire volt attól a világtól, amely körülötte zsongott és zszibongott.

Sokat emlegette Grandet Eugéniát, mint akit jól ismert, és akibe reménytelenül szerelmes is volt. Mert ő mindig reménytelenül volt szerelmes. Grandet Eugénia arcképét is megfestette...” Erre utal a költő a versben is:

⁷ Hamlet.

*A Köröst néztük, és láttuk Velencét,
A kávéházban Goethe ült velünk,
Esengtük Grandet Eugénia szerelmét,
40 A csillagot kerestük, mely letűnt.*

Magyarázatlan, miért ragaszkodott Juhász Gyula Balzac híres regényhősnének (*Eugénie Grandet*, 1833) latinosa, magyaros változatához, noha ez őt (*e-u-gé-ni-a*) vagy netán négynek fölfogott (*eu-gé-ni-a*) szótagával túllép a vers váltakozóan 10 és 11 szótagú sorain: 12 ~ 13 szótagossá lesz. Az eredeti francia alak kiejtésével (*özséni*) viszont szabályosan illeszkedik a többihez. A kritikai kiadás óta a népszerű Juhász-összesekben ezért is mertem *emendálni*, helyesbíteni.

Közzjáték

1911–1914

Gulácsy még 1909-ben ismét Olaszországba utazott, Veronában töltött hosszabb időt, de megfordult Velencében, Chioggiában, Comóban, Padovában, Bresciában, Nerviben, Genovában is. Juhász Gyula helyettes tanári állása, mivel a premontreiek szerzetesánárral tölthették be, 1911 tavaszán megszűnt.

Még Váradon volt május 18-án, amikor Gulácsy harmadik váradi tárlata megnyílt. Ezúttal Erdei Viktor (1879–1945) és Erdeiné Karinthy Ada Noémi társaságában állította ki képeit. Karinthy Adáról nem vett tudomást a magyar művészettörténet. Csak Szabó Ákos András *Magyar festők és grafikusok életrajzi lexikona* (Nyíregyháza, 2002) tud róla, de ez is – csupán Tersánszky Józsi Jenőnek *A félbolond* (1994) című műve nyomán – annyit mond róla, hogy az 1900-as évek elején a nagybányai művésztelepen dolgozott.

A megnyitó most is matiné keretében zajlott, Dutka Ákos mondta a bevezetőt. Érdekes, hogy Juhász Gyula szerepléséről nem tudunk. Írt ugyan a tárlatról, de nem a képekről, hanem „a nagyváradi tárlatok matinéinak pszichológiájáról”. Ezt is Joó György álneven, bő héttel később, a Nagyváradi Napló május 28-i számában *A matiné és a sorsharag* címmel. Váradon – írta – emberemlékezet óta divat a képzőművészeti kiállítások műpártoló látogatóit matinéval csalogatni. Cikkében Gulácsy nevét sem írta le, mindössze így utalt kiállításukra: „először jöttek a képek, sokszor, a legtöbbször igen szép, igen modern, igen érdemes képek (a mostaniak is ilyenek), azután jöttek a festők, azután jöttek a matinék.” „A matinékon a költők fölolvastak, a színészek előadtak, a színésznők énekeltek, a zongorista zongorázott, a festő eladott, és a közönség műélvezett. Lassankint azonban különös fejlődés indult meg ezen a téren. A költők elfogytak, a színésznők próbáltak, a műsorok állandó folytonossági hiányban és rövidzárlatban merültek ki, a dolog kezdett olyan sablonos lenni, olyan fáradt, olyan kusza, akár a *Vasgyáros*⁸ ötvenegyedik vasárnap délutáni előadása a kunszállási arénában hónap végén, kánikulában és bérletszünetben, zónaelőadásban.”

A továbbiakban azt fejtegette, hogy mostanára már „a költők és egyéb bohémek belefáradtak a sok matinéba”. „A legutóbbi tárlati matiné azonban e tekintetben új korszakot kezdett meg. Költők és színészek nélkül zajlott le igen zajosan. Szép és igen

⁸ Georges Ohnet (1848–1918) francia író legismertebb, fősziúnes, hatásvadász színdarabja. Ady is, Juhász is sokszor ostorozta kritikáiban.

talentumos úriasszonyok, leányok pótolták a költőket és színészeket.” De – fejezte be leplezetlen ironiával írását – a legközelebbi matinén majd a társaság asszonyai és leányai szerepelnek, s – a kölcsönösség elve alapján – a költők, színészek, művészek alkotják a közönséget. „Mert hiába minden, beszélhetnek akármit, egy bizonyos, egy tény, egy szent és igaz, Nagyváradon matiné nélkül nem volt, és nem lesz tárlat, amíg a világ világ lesz, és amíg egy új kalap szebben beszél, mint a legerotikusabb Erdei-rajz.”

A Nagyvárad-i Naplónak ugyanebben a számában jelent meg Gulácsynak *Na'Conxypanból* című elbeszélése, saját szavaival „édeskés históriája”. Ebben foglalta össze írásban is elképzelését a maga kitalálta mesevárosról. S ettől kezdve szaporodtak meg *na'conxypani* képei.

1911 őszén Juhász Gyula újabb száműzetésbe, Szakolcára került. 1912 nyarán azonban, amikor Gulácsy szintén Erdei Viktorral Szegeden állított ki, Juhász itthon volt szülővárosában, de rejtélyes módon találkozásuknak nincs nyoma az életművében. Pedig Gulácsy ekkor mintegy három hétig Szegeden időzött; Erdeivel az Oskola utcában bérelt szobát. A Tisza-parton, Újszegeden rajzolgattak, sétáltak a Palánk Víz (1879) előtti hangulatos, régi utcáin, nyilván Juhász Gyulának Ipar u. 13. sz. szülőháza előtt is. Az ekkor Móra Ferenc főszerkesztőségében megjelenő Szegedi Napló június 21-i számában Fehér Árpád (1884–1944) – Heltai Jenő későbbi sógora – *Szeged két új rajongója* címmel emlegette őket. A szegedi tárlatnak azonban nem volt sikere. Gulácsy már előbb Szegedre jött, mint Erdei, mert a kiállításuk előtt, június 23-án festőtársának levelében így panaszkodott: „De ez a Szeged egy valóságos földi Na'Conxypan. Van itt minden: kultúrpalota, színház, múzeum és a jó ég tudja, mi a szösz, de a hét sátán sem tudná megmondani a célját. Hja! – Szeged a legtipikusabb magyar város (Gullasch mit papricca of Szeged).” Fehér Árpád cikkét elismerően emlegette: „mondhatom, a legjobb ajánló a közönség előtt”. Am hozzá tette: „De amikor Szeged alszik!”

Fehér Árpád 29-i ismertetésében névtelenül Gulácsy festészetéről – mintegy ötven kiállított képe alapján – azt írta: „abból az álmodott világból való, ahol a nők sapadtak, szelídek, a városok misztikusak, az utcák csöndesek, ahol mindent az ő színes, különös költészete teremtett”.

Nyilván Juhász Gyula utólagos ismereteiből fakadt, hogy amikor 1924-ben önéletrajzi érdekű kisregényét, az *Orbán lelket* írta Makón, neve említése nélkül ugyan, de beszúrta Gulácsy alakját. A Kis-Kárpátok tövében meghúzódó kisvárosban mindig fúj a szél, s télen sűrű hóesés függönyzi el a nagyvilágtól. Nem véletlen, hogy a költő szakolcai verseiben is annyiszor emlegette a havazást:

*S míg künn a köd száll, és végsőt havaz,
Szívemben Anna fénye fölragyog,
S vígan kinyit a tavalyi tavasz.*

(Télutó, 1912)

*Ma hull a hó, és álom hull a hóban,
Befüggönyözve a világ valóban,*

*S a függönyön túl zene szűri hangját.
Egy operában ma Puccinit adják.*

*Nagy operában, bordó- és aranyban...
És hull a hó, és hull, hull szakadatlan.*

(A végeken, 1912)

A vigasztalan bezártság a két barátot, a költő alteregóját, Orbán Gergelyt és Szimákot, azaz Juhász Gyula tanártársát, Szmodits Zoltánt tétlen esti unalomra kárhoztatta. „Eszkimók vagyunk most, pajtás” – mondta „fájdalmasan fölnevetve” Szimák. Erre Orbán: „Egy festő barátom, nagyon furcsa és nagyon kedves ember, Veronában és Padovában él ilyenkor, és talán éppen most gondol rám, ha ugyan nincs neki jobb dolga.”

S hogy ez nem lehetett hiú önáltatás, bizonyítja a későbbi levélke, amelyet Budapestről Budapestre küldött Keleti Artúr (1889–1969) költő, műfordító, Gulácsynak 1912-től legjobb barátja és olaszországi útítársa. Juhász 1914. március 6-án otthagyva Makót, ahol Szakolcáról hazakerülve, az előző év őszétől tanított, a pesti Nemzeti Szállóban mellbe lőtte magát. A Rókus Kórházban mentették meg az életét. Ide küldte virágcsokrát Keleti Artúr és Gulácsy Lajos. Keleti Artúr ezt írta:

A drága és kedves Juhász Gyulának küldjük az ő virágait avval az ábítózással, hogy ebben a szegény kis életben megmaradjon nekünk, akik szeretjük

Keleti Arthur

Gulácsy kézírásával pedig: *és a régi hű barát.*

A Moravcsik-klinikán

1917

Gulácsyt 1914-ben Velencében érte a világháború kitörése. Ingotag idegállapotát ez végképp fölzaklatta: üldözési kényszerképzet tört ki rajta. Kórházba, szanatóriumba vitték, majd 1915 januárjában édesanyja érte ment, s májusban hazahozta. Javult, alkott, kiállított, de 1917. március 28-án ismét kitört rajta a kór, és bekerült a budapesti egyetem ideg- és elme klinikájára.

A legutóbbi időkig szokás volt a klinikákat a tartósan élükön álló igazgatójukról nevezni. Moravcsik Ernő Emil (1858–1924) már 1883-tól tanársegéd volt a pesti egyetem elme-kórtani klinikáján, s 1886-ban szerzett magántanári képesítése után másutt különféle posztokat töltött be, de 1901-től haláláig vezette a klinikát, hol pályáját kezdte. Neve joggal forrott össze az intézménnyel.

Gulácsy, betegségének javulásával, május 14-én elhagyhatta a klinikát, de szeptember 25-én visszakerült. Csak 1918. július 27-én távozott ismét haza.

Juhász Gyula is megrokkant a háborús tanárkodás terheiben. A frontra vitt tanártársak helyett vállalt többletmunka kimerítette. 1917. január 8-án idegrohamot kapott. Fél évi betegszabadságot kért, és házi orvosának, Regdon Károlynak (1864–1937) tanácsára március 10-én édesanyjának kíséretében Pestre ment: a Moravcsik-klinikára. Május 21-én őt is hazaengedték, de már június 4-én vissza kellett vinni. Csak november 17-én térhetett gyógyultan haza.

Itt találkozott ismét és utoljára Gulácsy Lajossal. A dátumokból egyértelmű, hogy először március 28-a (Gulácsy jövele) és május 14-e (Gulácsy távozása), másodszor szeptember 25-e (Gulácsy ismételt bejövetele) és november 17-e (Juhász távozása) között tartózkodtak egyidejűleg mindketten a Moravcsik-klinikán. Tehát ezekre a hónapokra vonatkozik Juhász emlékezése.

„Mikor évek múltán a pesti klinikán újra találkoztam vele: nem akart megismerni. Egy új világot teremtett magának, meséből, költészetből, múltból és képzeletből, amelyben Botticelli és Watteau találkoztak; a padovai kertek illata elvegyült a velencei lagúnák leheletével; amelyben kolostori barátok és párizsi bohémek együtt társalogtak, és a klinika homályos üvegablakos folyosója a Sóhajok hídjá lett; és a kertben a Mediciek ünnepélye folyt aranyos napsütésben.” Egyik hideg téli reggel kinézett a csupasz udvarra, és fölkiáltott:

„– Milyen gyönyörű ez a Velence, micsoda ünnep! Ma boldogok vagyunk, ugye?

– Igen, ma boldogok vagyunk – sóhajtottam csöndesen, és magamban hozzátettem még:

– Beato Lodovico!”

„Gulácsy Lajosból *Luigi Gulaxy* lett, én hol fehér barát voltam, hol francia márki a Lajosok korából, akire gyakran haragudott, mert »a szép kislányokat« nem akarja észrevenni. Volt valami az ő egész imaginárius világából Shakespeare reneszánsz hangulatából: tele anakronizmussal és a kellem és nyersség egészen sajátos vegyületével.”

Juhász sok apró, jellemző epizódot földézett Gulácsy körtörténetéből: anekdotának tartanánk őket, ha nem tudnánk, hogy milyen tragédia húzódott meg mögöttük. „Kolostornak érezte a klinikát, ahová elvonult elmélázni és alkotni a megőrült világ és emberek elől” – folytatta Juhász. – Mert dolgozott itt is titokban a közös nagy hálóteremben, az ágya mellett, amikor a többiek a folyosón üldögéltek, járkáltak, kártyáztak, olvastak vagy sakkoztak. Néha észrevétlenül beosontam hozzá, lábujjhegyen megálltam az ajtóban, és elnéztem, amint valami régi olasz áriát dúdolva festett, néha térdepelve, mint nagy elődje, Beato Angelico.” A görög mitológia isteneit és a keresztény középkor szentjeit ábrázoló kartonokra latinul írta a festő: *Louis Gulaxy pinxit*.

Ha Moravcsik professzor megkérdezte tőle, hogy mi van a Louvre termeiben, pontosan válaszolt, rendre felsorolta, milyen képek vannak egymás mellett. Juhásznak is kedvelt festőjét, Giovanni Segantinit (1858–1899) szerette legjobban. Juhász üres lapokból bekötött könyvét, amelybe orvosainak ösztönzésére verseket kellett volna írnia, Gulácsy megtöltötte vázlatokkal. Többek között megörökítette *Bol Bol néni cukrászdáját*, amely szerinte lent a kertben volt, „don Quixote szélmalma mellett”.

Versében így idézte a költő az együtt töltött klinikai hónapokat:

45 *Lajos, hiszen mi voltunk már azóta
Ott is, tudod, nem mondom, fáj a szó...
Ahol ketyeg a lélek, mint az óra,
De nem mutat időt, irtóztató.*

Pontosan utalt a tényekre: ő 1917. november 17-én hagyta el a klinikát, Gulácsy pedig ott maradt. 1918. július 27-én kiengedték, de 1919. július 26-án harmadszor is bevitették. 1924. április 23-án pedig átszállították a lipótmezei elmeegógyintézetbe. Fokozódó tompultságban élte le hátralevő életét 1932. február 24-én bekövetkezett haláláig.

A vers születése

1922

Gulácsy 1882. október 12-én született. Közeledvén negyvenedik születésnapja, Keleti Artúr kezdeményezte gyűjteményes kiállítását az Ernst Múzeumban. Ernst Lajos

(1972–1937) művészeti író 1912-ben alapította ma is működő képzőművészeti múzeumát a Nagymező u. 8. sz. házában.

Lehel Ferenc (1885–1975) festő, műkritikus és művészeti író ugyanekkor jelentette meg *Gulácsy Lajos dekadens festő* címmel monográfiáját. Augusztus 20-án maga vitte a tiszteletpéldányt Gulácsynak a Lipótmezőre. A körtörténet szerint Gulácsynak „arca örömet mutatott a könyv láttára, végiglapozgatta, a reprodukciókat megnézegette, mindegyikre tett egy-egy megjegyzést, amely megjegyzések nagy részének – legalább előttünk – nem volt összefüggése azzal a képpel, amelyiket éppen nézett”.

Ugyanaznap, tehát 1922. augusztus 20-án jelent meg Juhász Gyula verse a *Magyar-ság* című napilapban. Nem tudjuk, Juhászt mi készítette megírására. Talán hírért vehette, hogy készül Gulácsy gyűjteményes kiállítása negyvenedik születésnapja alkalmából; lehet, hogy Keleti Artúr emlékeztette, netán kérte is. A vers ugyanis pár nap múlva megjelent a kiállítás katalógusának (*Gulácsy Lajos gyűjteményes kiállítása*) mindjárt a címlapot követő második lapján. Ez volt *Az Ernst-múzeum kiállításai* című füzet-sorozat 54. száma. A vers utána megjelent Juhász Gyula válogatott versgyűjteményében, a *Hárfában* (1929); onnan közölte a Szegedi Szemle 1929. május 27-i száma. Végül megjelent Gulácsy Lajos halála alkalmából a Délmagyarország 1932. február 25-i számában is.

Most idézem a vers elejét:

*Lajos, elér-e hozzád még a hangom,
Mely úgy remeg, mint nyárfák estelen,
Ha rajtuk ring az alkonyi harangszó,
S rájuk ragyog a csillagszerelem.*
15 *Elér-e hozzád a hangom, a szivedhez,
E nagy, bíbor virághoz, mely beteg,*

És az agyadhoz, mely – ó, drága serleg! –
 Gyász és nyomor borával telve meg.
 Elér-e hozzád hangom, a naiv, bús
 16 Juhászkolomp a végtelen teren,
 És fölver-e egy percre álmaidbul,
 Melyekben nincs már többé értelem?

Ó, értelem! Hogy tudja ezt a többi,
 A kalmár, a börzész, a kalóz, betyár,
 17 Csak okosan, csak adni, venni, ölni,
 Törvényesen, míg az idő lejár.
 Csak enni, nőszni és álmodni néha,
 De óvakodva, mert itt élni kell,
 Potom a szépség, és művésze léha,
 Csak egy a mentség, egy csak: a siker!

Háromszor is megkérdezte, nyilván tudva a nemleges választ: eljut-e verse, köszönetése, emlékezése festő barátjának tudatáig? Amikor – még augusztus 20-án – megemlégették Gulácsynak, hogy Juhász Gyula verset írt hozzá, nem reagált rá. Nem jutott el tudatáig.

A költő hangjának remegését a nyárfaleveleknek az alkonyi szélről megrezdülő zizegéséhez hasonlítja. A nyárfának mint zenei hasonlatnak motívuma többször fölbukkan költészetében.

S mint tavaszi szélben dúdolgat a nyárfá
 (Nevenapján, 1905)

Már dalolnak az út mentén a nyárfák
 (Haza..., 1906)

*Mint nyárfák hárfázása nyári éjen,
 Olyan magányos és olyan talányos
 Elzengő ifjuságom, vert reményem.*
 (Születésnapom, 1909)

*Vándor, megállj: itt költő énekelt,
 S diadalt zúgtak itt a méla nyárfák!*
 (Máramarossziget, 1914)

*Köszönöm néked, Ismeretlen,
 Hogy engedtélt itt énekelnem,

 Hogy hallgattam szél orgonáját,
 Mikor megzendülnek a nyárfák*
 (Köszönöm..., 1925)

Különös szó a *csillagszerelem*. Benkő László kérdőjellel ugyan, de úgy határozta meg, mint a csillagokból sugárzó, kellemes érzést keltő fény. Itt ennek nem sok értelme volna. Juhász Gyulának mintegy évvel azelőtt írott *Jól van így* (1921) című versében is előfordul ez a szó:

*Békét kötöttem sorssal és világgal,
Letettem én a fegyvert csöndesen,
Beszélgetek madárral és virággal,
Szerelmem is már csillagszerelem.*

Itteni jelentését meg így értelmezte Benkő László, szintén megkérdőjelezve: „Olyan (elképzelt) szerelem, amelynek tárgya elérhetetlen messzeségű.” Azt hiszem, ez a jelentés a helyes, s nem csak itt, hanem a *Gulácsy Lajosnak* írt versben is. Hiszen ismerjük: mindketten az elérhetetlen szerelem álmódzóit voltak.

A költő saját vezetéknévét metaforaként használta már *Juhásznóta* (1919) című versében. Itt a naiv, *bús juhászkolomp* költészetének lett jellemző, szerénykedő jelképe.

Az *álmaiból* a rím (*bús*) kedvéért alkalmazott népnyelvi alak. A rím és az ütem olykor hasonlókra készítette a költőt. Különösen a mássalhangzók meghosszabbítása (*eresze ~ eressze; bölcseség ~ bölcsesség; álmosan ~ álmosan; pirosan ~ pirossan stb.*) szolgálja előnyösen a költői szabadságot. Babits is gyakran élt e lehetőséggel: csak az *Esti kérdésben* kétszer is (*óvatossan, egyenesen*).

Az első versszak az *értelem* szóval végződik. A második, mintegy apropóként, ezzel kezdődik: *Ó, értelem!* S az egész strófa Gulácsynak (és saját magának, tehát Juhász Gyulának) művészi idealizmusát, durvábban fogalmazva élnetlenségét állítja szembe a környezetnek, a társadalomnak a pénzért, anyagiakért, élvezetekért, sikerekért folyó kíméletlen harcával. Három év múlva, többször idézett prózai emlékezésében (*A szépség betege*) ugyanezt e szavakkal fogalmazta meg:

„Gulácsy igazi tragédiája, amely elől a téboly lárvája mögé menekült: egy tiszta művész egy tisztára művészietlen korba született bele, és megpróbálta azt a maga számára elviselhetővé tenni, sőt a maga képére és hasonlatosságára szépíteni. Túlságosan gyöngé és gyöngéd volt ehhez, és túlságosan erőszakos és kíméletlen a kor, hogy ez sikerülhessen. Így menekült lassan, de biztosan egy másik dimenzióba innen, a halál életéből az élet halálába: az örületbe. De mint Oféliáé,⁹ az ő tébolya is szép volt. Dalolva merült el az örvénybe, és virágokat hintett a habok közé.”

S hogy Juhász itt szintén a maga sorsáról is vallott, bizonyítja azonos címmel írott verse:

*Már fáj nekem a szépség. Belefáradt
Borús lelkem a ragyogó világba.
Idegesít a harsány tűzű tájak,
Szerelmi lázak kába muzsikája.*

(A szépség betege, 1929)

Magyar Lászlónak is azt vallotta 1936-ban: „Menekülés az én betegségem ebből a mai világból.” Három évvel előbb már bővebben megmagyarázta: „Nincs nekem már semmi keresnivalóm ebben az idegenné lett világban – legyintett, és végigsimított

⁹ Shakespeare *Hamlet* című drámájának nőalakja.

homlokán. – Hiszen ebből a világból kivesszett a hit, nem szent már a leírt, a kimondott szó, az átértett gondolat. Ma az oppportunitás, a megalkuvás uralkodik. Már senki sem hisz abban az igazságban, amelynek hirdetésére vállalkozik. Úgy érzem, hogy amikor én írtam, a véremmel írtam, szentnek tartottam a szót és a gondolatot.”

Természetesen Juhász Gyula magyarázata egyoldalú: mindkettejük betegségének genetikai alapja volt. Kétségtelen azonban, hogy túlérzékeny művészi idegrendszerüket a kor és az egyéni élet bántásai, kudarcai könnyebben megtépázták. *Genus irritabile vatum* – Horatius szerint a költő – általában a művész – különlegesen érzékeny emberfajta.

Érdekes a művésszel szembeállítottak felsorolása: *kalmár, bőrzés, kalóz, betyár*. A fosztogatók sajátos fajtái. Ahogyan a *kalóz* is átvitt értelemben jelenti a tőkés társadalom valamilyen fajta kizsákmányolóját, éppúgy az *ölni* sem szükségképpen szó szerint értendő. Elég, ha a lélekölő marakodásra, az értékesebb ember letiprására utal vele a költő. A *nőzni* a mai *nőzni* régi alakváltozata, némi jelentésárnyalati eltéréssel. Az értelmező szótár mindkét jelentését ide vonhatjuk: 1. Nők után jár, udvarol. 2. Közösül, párosodik. A nemi szabadosság mai viszonyai között az erre utalás még időszzerűbb, mint amikor Juhász Gyula versét írta.

A harmadik versszakot (13–32. sort) bevezetőül, a negyediket (33–40. sort) a váradi kiállítás ismertetésekor már idéztem. Tárgyi magyarázatukat éppen a kortársi emlékezésekkel, hírlapi tudósításokkal, Juhász Gyula prózai írásával meg is adtam. Szómagyarázatra csak a 40. sor kényszerít: *A csillagot kerestük, mely letünt*. Benkő László a költői életműben 299 *csillagot* talált, s még 24 továbbképzett vagy vele összetett szót. S a *csillagnak* hat jelentését fogalmazta meg. A második látszik itt érvényesülni: valaminek a csillaga, valamely érzés, állapot, folyamat kiemelkedő mozzanata, jelképe. Ebben a versben a már említett *csillagszerellemmel* rokon: gondolhatunk akár a vágyott eszményi nőre, az Eugénie Grandet alakjában elképzeltre, akár a művészi tőkélyre, amelyre a sohasem meglehető költő, festő törekszik.

S a következő versszak itt is az előző strófa utolsó sorának jellemző szavával, gondolatával folytatódik:

*A csillagot kerestük... merre is vagy,
Hisz még nem hullottál az éjbe le,
Még ég fölötted estenden a villany,
Még mérik, lázad nő vagy süllyed-e?
45 Lajos, hiszen mi voltunk már azóta
Ott is, tudod, nem mondom, fáj a szó...
Ahol ketyeg a lélek, mint óra,
De nem mutat időt, irtóztató.*

Az utolsó négy sort idéztem már, amikor az 1917. évi együttes klinikai kezelésük történetét idéztem föl. Költői fogás: „nem mondja ki”, *fáj a szó*, hogy elmeegógyintézetben voltak együtt. Juhásznak gyakori kifejezésével: *az élő halottak házában* (*Döblingben*, 1917; *Az élő halottak háza*, 1919; *Az elborult magyar*, 1929; *Élő halottak*, 1929; prózában is: *Patológia*, 1917). Most megdöbbentő metaforával fejezi ki az elmebeteg állapotát: *ketyeg a lélek, mint az óra, de nem mutat időt*. Sajátos mechanizmus szerint működik az agy, de nem ép, nem termékeny, nem szolgálja a teljes emberi életet. Ez valóban *irtóztató*, különösen az olyan nagy művészek sorsában, mint amilyen Gulácsy –

s amilyen Juhász Gyula, aki egy évtized múlva ugyanerre a sorsra jutott. *Ó, mely dicső ész bomla össze itten!*

Nem tudni, miért maradt ki a *Hárfa* című válogatott verseskötetből a korábbi valamennyi közlésben a mostani 48. sor után szereplő versszak:

*Ez a pokol, de nem a Dante Pokla,
Mert erről ő se mert álmodni, nem,
Itt tűz nem ég, s az ördögök kínokba
Nem úznak...fehér ágyra szeliden
Lefektetik az árva kárhozottat,
És csöndbe várják, hogy mi lesz vele.
A tisztaságtól mindenenk ragyognak:
Hűs, szép pokol: hogy jöttünk ide be?*

Bár a *Hárfa*ban előfordult olyan súlyos hiba, hogy a *Velázquez halála* című versben összekavarták a sorokat, így teljesen zagyvává, értelmetlené tették, és csak a kritikai kiadásban tudtuk helyreállítani, mégis azt hiszem, itt nem nyomdai hiba történt, hanem a költő maga mellőzte ezt a strófát. A klinikai élet mindennapjainak ezt a túlzottan aprólékos rajzát utóbb fölöslegesnek ítéltette. Egy fontos utalással azonban szegényebbek lettünk: most is (mint előbb az *értelem* meg a *csillag* gondolattársításához hasonlóan) az előző versszak egyik szavához, itt a *pokolhoz* kapcsolódik a következő strófa kulcsszava: a *hűs, szép pokollal szembeállított józan, gaz pokol*. Ez a költői ellentét tehát elsikkadt. Tanulság is, hogy a kiérlelt versben minden szónak szerepe van, és a vers bizonyos sérelme nélkül a kész versből már kockázatos egy szót is kihagyni. Kivált egy egész versszakot.

*Te ott maradtál, hallom, jobb neked már,
50 Mint ez a másik, józan, gaz pokol,
Hol gond, ital, nő, robot és a seft vár,
S a legszebb vágy legrútábban lakol.
Te ott maradtál: téren és időn túl
Sétálsz a kertben, csillag s híd alatt,
55 Nem hallasz már ugatni szűkölő bút,
S nem látod a halált, amint arat,
A mosolyt, melyet festett Lionardo,
Nem látod a nőn, – csöndesen halad
Agyadban, mint a Léthe, mint az Arno,
60 Az örök semmi a vak nap alatt.*

Ez a strófa az első felében (az 50–53. sorokban) más szavakkal megismétli a 14–20. sorban felsorakoztatott vádakait a kor, a társadalom ellen. Ott a közösség fosztogatóit, kizsákmányolóit sorakoztatta föl, itt a viszonyokat jellemző tárgyszavakat. Nem azonos a *principium divisionis*, nem egyforma a szerepük a felsorolt fogalmaknak. A *gond* és a *robot* a népet, a szegénységet sújtja; az *ital*, a *nő* és a *seft* az életélvezők, a *kalmár*, *börzész*, a *kalóz*, *betyár* mozgatórugói, céljai. Itt is előfordul a *csillag*, ám ezúttal konkrét jelentésben: a klinikakert topográfiájához tartozik, akár a *híd*. A mélabú a szűkölő kutyák alakjában válik metaforává: ugat, de az élő halott festő számára már ez is hallható.

lan. De amint nem hall, már nem is lát: sem rosszat, mint a halál, sem szépet, mint Mona Lisa mosolya. Leonardo da Vinci (1452–1519) nevét Juhász régebben szokásos alakjában használta, akár Shakespeare-t Shakspere-ként, mint Arany János is.

Juhász a festő agyában előre haladó romlás hasonlatait, stílusosan, szintén a Gulácsy számára oly kedves olasz világból merítette. A *Léthe* (helyesen *Léthé* volna) a görög mitológia alvilági folyója: a feledés vize; aki iszik belőle, elfelejti földi életét. Az *Arno* valóságos, ma is létező folyó, amelyet Gulácsy is látott. Miért *vak* a nap jelzője? Gulácsy számára, aki már nem hall, nem lát a környező világból semmit, a nap sem teremt világosságot. Ő már csak az *örök semmit* éli meg.

Az utolsó versszak mintegy összefoglalja Gulácsy szomorú jelenét és kikerülhetetlen végzetét:

*Nincsen remény, s te nem tudod. Szeliden
És finoman – hisz művész vagy, Lajos –
Babrálsz a párnán ujjaiddal. Az Isten
Legyen irgalmas. Ó, csodálatos
65 Szent, tiszta művész, Giotto jó utóda,
Alázatos, hű, tőled nem kíván
Már e plánéta semmit, és a holdba
Nakonxipán vár már, Nakonxipán!*

Az együtt töltött hónapokból maradhatott meg a költőben a kép, amint a magatudatlan festő kényszerű tétlenségét, egykoron művészi alkotásra olyannyira tevékeny kezét most másra nem tudja használni, mint arra, hogy *finoman* babrál párnájának csücskével.

Miért nevezi Juhász Gulácsyt Giotto di Bondone (1267 körül – 1337) *jó utódának*? A firenzei festő, szobrász és építész a *trecento* iskolateremtő nagy művésze, az egyházművészet klasszikus alkotója. Juhász Gyula Gulácsynak második váradi tárlatára emlékezve jegyezte föl a jellemző epizódot: „A tárlata képei közt volt egy *Sposalizio* [*Ésküvő*], amelyet ő Giottónak tulajdonított, pedig maga festette. Ezelőtt a tenyérnyi festmény előtt gyertyát égetett, rózsafüzérrel övezve, és tömjént is gyújtott, sőt időnként ujjával dörzsölte, hogy »még szebb patinája legyen!«”

Ezt a verset olvasta 1922-ben a Gulácsy jubileumi kiállításán jelenlevő közönség, de sohasem olvasta el a címzett. A kiállításon történekről Keleti Artúrtól maradt beszámoló:

„Szeptember 5-én volt a kiállítás megnyitása, szombati napon, s a kiállításra meghívtuk Moravcsik professzort is, avval, hogy hozza el magával Gulácsy Lajost is, hadd lássa a kiállítását, a képeit. A megnyitás napjának délelőttjén Moravcsik professzor meg is jelent Gulácsyval három ápoló kíséretében. Hangtalanul érkeztek, jöttek fel a lépcsőkön, s vonultak végig a termeken, ahol pár látogató, festő, újságíró gyűlt össze, s a harmadik nagyobb teremben, ahol Ernst, Lázár¹⁰ és Gulácsy barátai már várták érkezésüket, megállottak. Moravcsik professzor és kísérői között ott állt Gulácsy is. Kalapját reszkető vékony ujjai közt forgatva hajlong, félszeg udvariassággal mosolyog, de nem néz senkire sem, a földre néz. Valami megilletődöttségféle mégis mintha lát-

¹⁰ Lázár Béla (1869–1950) nagyváradi születésű művészettörténész, ekkor az Ernst Múzeum igazgatója.

ható lenne az arcán. Hallgat. A többiek is hallgatnak csendes kíváncsi várakozásban. Majd közelebb lépünk hozzá, hozzájuk. Köszöntjük őt, »szép a kiállítása«, »nagyon szépek a képei« – mondjuk neki. »Gratulálunk.« Ő hallgatja elégedetten, bólogat, de nem néz föl a földről – a képekre sem néz. Mindenki csak őt lesi, figyel. S ő tekintetével messze elkalandozik valahova, ami messze van innen, messzire van innen. Ha nem is szól, csak áll mosolyogva, lehajtott fejjel, de bizonyára tudja, hogy hol van – a klinikán nyilván elő is készítették erre a látogatásra. Majd felnéz – érdeklődve körülnéz maga körül –, mire valaki odalép hozzá, s egy képe elé vezet. »Ismeri ezt a képet?« – kérdezi tőle, s megmondja neki a katalógusból a kép címét. Ő egészen közel hajol a képhez, s válaszol is rögtön – ujjaival tapogatva kép keretét –, furcsa jellegzetes mosolyával mondja – lehetne a címe más is –, mond valamit, kijavítva a címet. De rögtön elfáradva sóhajt, s elhallgat. Aztán kezeit hátul összekulcsolva áll, majd fel-alá kezd járni a teremben a képei közt, egyszerre észre is vesz valamit, s megindul az egyik kép felé. Nevetve mondja: »Törött üveg« – megtapogatja az üveget ujjaival, majd hátralép, de megint csak visszamegy a képhez. Majd még egy törött üveget talál, s vizsgálná az üvegeket egy darabig, el is indulna, de közben meglepedezik róla, hogy mit akart, majd ismét rátér – »Rossz üveg, rontja a félszínemet« – mondja. – »Törött üveg nem használ a félszínemet.« *A félszínemet mestere volt ő.* De nem tud egy helyben állni, nyugtalanul járkálni kezd most már a képei közt – ki-be jár az ajtókon a termekben, a kísérői követik, mi is. Ideges tekintetével most végigsiklik a falakon, a képeken. Mintha örülne a képeinek, a kiállításának – úgy tűnik egy pillanatra. Majd elkomorul, megáll, s maga elé néz. »Ismeri ezt a nőt?« – kérdezik tőle egy érdekes, szép női fejet ábrázoló képe előtt. Bólogat, hajlong, rejtélyesen furcsán mosolyogva mondja: »Emlékszünk, emlékszünk, még látogatást teszünk nála.« De kezd elfáradni, nehezebbé esett a válaszolás, sóhajt, s a levegőbe néz. Visszakísérjük a harmadik terembe, ahol Kertész K. Róbert államtitkár már vár ránk. Közben a látogatók is megszorodtak. Megint csak őt figyel mindenki. A Szinyei Társaság tagjainak egy kis csoportja a terem szögletében áll – öszszebújva suttognak. Gulácsy odavezetik az államtitkár elé, aki dicséri munkát, aztán arra kéri, hogy a noteszába írja be a nevét, s nyugtázza, amit hozott neki, valami ezer korona lehetett. Gulácsy hibátlan szép írással írja be nevét a noteszba. – Pénz – mondja. – Volt pénz – s mosolyogva hajlong. Most a kezébe adják a katalógust, mutatják neki Juhász Gyula hozzá írott szép versét – a vers nem érdekli, valamit keres a katalógusban, valamit, valami egyebet, ami nincsen benne. Aztán elindul, s egy darabig még jár-kál a teremben, meg-megáll, mosolyog. Egy pillanatra megint a képekre esik a tekintete. Közel is megy egyik képéhez. »Színek« – mondja. – »Színek, nem illusztrációk.« Ezt a vádat nem felejtette el. Most megint nagy csend van a teremben, legfeljebb itt-ott suttog valaki. Még várnának valamit. Őt figyelik. Én Moravcsik professzor úrral beszéltem pár szót – megint csak Gulácsy különös furcsa szokásait emlegette. Nem érdekes. Nem bolygattam tovább. De lassan múlik az idő. Moravcsik professzor úr az óráját nézi – készülődik. Gulácsy észreveszi, szinte megtorpan. Ráfigyelnek. Szólnak hozzá – talán maradni szeretne még –, a földre néz megint. Kérdik, kérdezik, nem akarna-e még egy kicsit maradni, még egyszer végigmenni a kiállításán, a képeit meg-nézni. »Nem« – mondja elfogódottan, szokásos udvariasságával. »Köszönjük, kötve vagyunk – s kalapját forgatva ujjai közt –, a Méltóságos Úr vendégei vagyunk.« S aztán mosolyogva: »Nagy örömet szereztek nekünk« – mondja elmenőben. »Nagy örömet – köszönjük, köszönjük.« – S Gulácsy két ápolóját engedelmesen követve elindul lefelé a lépcsőkön.”

Gulácsy utóélete

1941. november 9-én avatták föl tisztelői Gulácsy sírját a Kerepesi (Fiumei) úti temetőben. Erre Juhász Gyula versének két sorát vésték:

Ó, csodálatos,
Szent, tiszta művész, Giotto jó utóda

Az ünnepségen Juhász Gyula versét Gellért Lajos (1885–1963) színművész mondta el. Szigeti Lajos Sándor földerítette Gulácsynak a Juhász Gyula verséből költői útjára induló Nakonxipán-motívum sorsát. Weöres Sándor (1913–1989) lelt rá először: *Medusa* (1944) című kötetében közli húsz négysoros versből álló ciklusát *Dalok NaConxy Pan-ból* címmel. (Úgy látszik, sem a kortársak, sem az utódok nem tudták változatlanul követni Gulácsy eredeti írásmódját.) Kormos István (1932–1977) *Szegény Yorik* (1970) című kötetének záró verseként jelent meg a *Nakonxipánban hull a hó*. Ő is Juhász Gyula versében olvasott először Nakonxipánról. 1977-ben a televízióban számolt be versének keletkezéséről. „Gulácsy-képet akkor nem láttam még, sőt akkor sem, amikor Weöres Sándornak *Dalok NaConxy Pan-ból* című gyönyörű versét olvastam. Aztán úgy adódott, hogy az ostrom alatt a mellettünk levő ház kigyulladt. Egész nap égett a ház. Mi a pincében csak arra vigyáztunk, hogy ne terjedjen át a tűz a mi házunkra. A két háznak a pincéjét nagy vasajtó kötötte össze. Mi vizet locsoltunk egész nap a vasajtóra, s a tűz nem jött át. De évekkel később Keleti Artúrtól, Gulácsy Lajos barátjától megtudtam, hogy abban a házban (egy orvos lakásában) negyven Gulácsy-kép égett meg a falon. Olyan képek, amikről reprodukció sincs, fénykép sincs. Gulácsy saját álomvilágában élt, Nakonxipánban, és én úgy éreztem, hogy ott a falon Nakonxipánból sok minden megégett. Ezért a saját életembe loptam át nem csak a Gulácsy-kép címét, egész Nakonxipánját is.”

Nagy Gáspár (*1949) a Kormos Istvánnak ajánlott *A tél elé* című versében vette át stafétabotként mesterétől Nakonxipán motívumát. Közvetlenül Juhász Gyulától pedig az élete délén elhunyt szegedi Petri Csathó Ferenc (1945–1997) a *Gazdátlan hajók* (1979) című antológia nyitóversében:

*Itt maradni.
Leülni Juhász Gyula asztalához.
Sóbajok bídja alatt
ugyanabban a harangszóban;
leveleket írni Nakonxipánba
ugyanazon a kórházi ágyon;
itt maradni;*

őrizni Dózsa fejét,
Annával,
aki nincsen többé.

(Itt maradni)

Legújabbán, szintén Juhász Gyula közvetítésével, Polner Zoltán (*1933) *Időtlen ige-idők* (2001) című versében:

Zöld ködökben úszik
Nakonxypán.

*

„Megdől az abszolút árverési rekord a Kieselbach Galéria múlt pénteki festmény-aukcióján: Gulácsy Lajos *Nakonxipánban hull a hó* című remekművét 80 millió forintért ütötték le – ami azt jelenti, hogy a jutalékokat figyelembe véve valaki csaknem 100 milliót fizet ki a 20. század magyar festészetének egyik alapművéért.” (Kis Tibor: *Százmillió-közeli Gulácsy-rekord*. Népszabadság, 2002. december 9.) „A piacvezető cég árverésének fő szenzációja, hogy pár nap után megdőlt a friss festményárrekord – az új csúcstartó ugyancsak egy Gulácsy-kép. A *Régi instrumentumon játszó hölgy* 28 millió forintról indulva, 95 milliónál fejezte be a licitversenyt Virág Juditéknál, vagyis az új tulajdonos a jutalékokkal együtt több mint 110 millió forintot fizet ki az 1910 környékén született műért. Az idei év legnagyobb szenzációját kétségkívül az jelentette, hogy egyidejűleg két Gulácsy-főmű is felbukkant a magyar műtárgypiacon. A mesternek amúgy is kevés jelentős alkotása van magánkézben, ráadásul az utóbbi nyolc-tíz évben jobbára csak gyanús vagy kifejezetten hamis Gulácsy-festmények szerepeltek árveréseken. Ezek után érthető, hogy a Kieselbachnál aukcionált *Nakonxipánban hull a hó* és a mostani *Hölgy* egyaránt hatalmas érdeklődést váltott ki a vastag pénztárcájú rendszeres műtárgyvásárlók körében. Gyűjtői berkekben egyébként úgy tudják, hogy a rekorder *Hölgy* most egy ismert magyar nagyvállalkozó tulajdonába került.” (Kis Tibor: *Verbetlenek a Gulácsy-képek*. Népszabadság, 2002. december 16.)

Szabadi Judit szerint a *Na'Conxypánban hull a hó* 1913-ban keletkezett, és 1983-ban Oltványi Noémi tulajdona volt. A *Régi instrumentumon játszó hölgy* képét Gulácsy 1908-ban festette. 1983-ban „lappangott”. Most horribilis áron előkerült. Ezt Gulácsy sem álmodta volna meg.

IRODALOM

Apró Ferenc: Írások Juhász Gyuláról. Szeged, 1993. 5–10. /Szegedi arcélek. 2./ – Benkő László: Juhász Gyula költői nyelvének szótára. Bp., 1972. – Berényi Péter: Tapsvihar a zenélő hölgynek. Műértő, 2003. január. – Czeizel Endre: Juhász Gyula kórtörténete a családfaelemzés alapján. Kortárs, 2002. 5. sz. 83–101. – Csáth Géza: Ismeretlen házban. 2. k. Kritikák, tanulmányok, cikkek. Szerk. Dér Zoltán. Újvidék, 1977. – F. Diósszilágyi Ibolya: Költő a Holnap városában. Nagyvárad, 1994. – Dutka Ákos: A Holnap városa. Bp., 1955. – Grezsa Ferenc: Juhász Gyula Máramaroszigeten. Irodalomtörténeti Közlemények, 1975. 349–371. – Ilia Mihály: Szegediek a holnaposok között. = Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. 24. k. Szeged, 1987. 43–46. – Indig Ottó: Juhász Gyula Nagyváradon. Bukarest, 1978. – Juhász Gyula összes művei. Szerk. Pé-

ter László. Bp., 1963–1975. 1–9. k. – Juhász Gyula. Szerk. Paku Imre. Bp., 1962. – Kovács Sándor Iván: Venus triumphusa. Modern vers Zrínyi-motívumból és a Szigeti veszedelem Cumilla-Delimán-epizódja. Kortárs, 1977. 1609–1620. – Lehel Ferenc: Gulácsy Lajos dekadens festő. Bp., 1922. – Sarlóska Ernő: Juhász Gyula Máramaroszigeten. Vigilia, 1978. 534–539. – Szabadi Judit: Gulácsy Lajos. Bp., 1983. – Szelesi Zoltán: Szeged képzőművészete. Szeged, 1975. /A Móra Ferenc Múzeum évkönyve. 1972/73. 2. k./ – Szigeti Lajos Sándor: Turrus eburnea. Juhász Gyula és Gulácsy Lajos öröksége. = Acta Hungariæ Litterarum Hungaricarum. 28. k. Szeged, 1992. 83–94. – Szig BÉla: Gulácsy Lajos. Bp., 1979.

